

МОВА ЯК ЗАСІБ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У США

Демократичні перетворення, що стали останнім часом характерною рисою розвитку більшості провідних держав світу, зумовили їхнє прагнення інтеграції у світове товариство, що, звичайно, вимагає переорієнтації суспільної свідомості, державної політики та системи освіти на ідею полікультурності. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо ефективного розв'язання проблеми полікультурної освіти, на нашу думку, видається позитивним і заслуговує на увагу та ґрунтовне вивчення.

Специфіка полікультурної освіти в США стала предметом дослідження багатьох вітчизняних (О.К. Гаганова, О.І. Литвинов, С.У. Наушбаєва) та зарубіжних (Дж. Бенкс, Р.І. Воррен, Ж. Гай, Д. Хупс) вчених. Як показує аналіз теоретичних праць, цей термін починає застосовуватись деякими науковцями у 70-х роках ХХ ст. На початку 80-х років він трактується у провідних педагогічних енциклопедіях: «Енциклопедії досліджень у галузі освіти» (The Encyclopedia of Educational Research), «Міжнародній енциклопедії освіти» (The International Encyclopedia of Education). У середині 80-х років у США з'являється Національна асоціація полікультурної освіти (National Association for Multicultural Education), що засвідчує концептуальне оформлення цього явища [1, 86].

Сучасне трактування поняття «полікультурна освіта», на думку О.К. Гаганової, не може не викликати суперечок та сумнівів [1, 87]. Так, у «Міжнародній енциклопедії виховання» (The International Encyclopedia of Education) воно обмежується національною, расовою та етнічною культурою, і вбачається у вихованні толерантного ставлення до інших культур, виробленні знань відмінностей і подібностей між ними. Соціальна група, група, яка розмовляє на діалекті, сексуальна меншість розглядаються як нормальні варіації в рамках єдиної культури, тобто як субкультури, і не стосуються полікультурної освіти.

Автори «Енциклопедії досліджень у галузі освіти» вважають, що полікультурна освіта повинна поширюватись на расові, етнічні, соціальні, статеві групи, учнів з різними відхиленнями. Такі дослідники, як Д. Голлнік та Ф. Чінн стверджують, що вона повинна бути концептуалізована таким чином, щоб враховувати етнічні, соціальні, вікові, статеві, мовні, расові відмінності, а також особливості людей з фізичними та розумовими відхиленнями. Таким чином, питання по межі полікультурної освіти в американській педагогіці лишається відкритим.

Існування різних концепцій і підходів зумовлене не просто розходженнями з приводу включення тієї чи іншої групи до програми полікультурної освіти, а тим, як заклади освіти (школа, коледж, університет) повинні реагувати на притаманні учням етнічні та культурні відмінності.

У загальному в американській полікультурній освіті сформувались два основні напрямки: радикальний, прихильники якого підкреслюють важливе

значення етнічних, культурних особливостей у житті особистості, та помірний, який не заперечує існування єдиної національної культури і ставить за мету створення «мозаїки» расових та етнічних груп у складі єдиного цілого. Одним з провідних спеціалістів, який займає помірні позиції, є професор Дж. Бенкс, директор Центру полікультурної освіти в університеті штату Вашингтон, що вивчає вплив культурних відмінностей на освітній процес.

Вчений притримується розширеного трактування поняття полікультурного виховання, яке дозволяє його прихильникам зосередити увагу на різноманітних групах всередині суспільства. В той же час він вважає, що політика освітніх закладів щодо культурних груп, які утворюють американське суспільство, повинна бути більш чіткою, оскільки система освіти орієнтується на представників англо-американської культури.

Отже, полікультурна освіта – складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних з культурною неоднорідністю американського суспільства. Разом з тим воно стало невід'ємною складовою загальної освіти у США.

На сучасному етапі розвитку американського суспільства посилились пошуки ефективних способів впровадження полікультурної освіти. Один із найважливіших шляхів реалізації завдання вбачається у формуванні полікультурного підходу в навчанні мов, який базується на розвитку у молодого покоління умінь практично використовувати мови в міжнародному та міжетнічному спілкуванні.

Щоб оцінити реальну ситуацію реалізації полікультурної освіти через вивчення мов, варто звернутися до історичних витоків становлення мовної освіти у США. Необхідно зазначити, що у 1642 році Верховним судом Массачусеттса було прийнято закон, який вимагав від певної особи проведення опитування батьків та вчителів щодо того, якою мовою має відбуватись навчання їхніх дітей та учнів. Наприкінці XVII століття через різноманіття мов і релігій серед іммігрантів колоніальний уряд змушений був дозволити відкриття шкіл з різними мовами викладання. У 1753 році Бенджамін Франклін пропонував проведення американізації через освіту, усвідомлюючи політичну необхідність піднесення англійської мови, особливо у німецьких поселеннях у Пенсільванії.

Навчання іноземних мов у США почалось у колоніях вздовж східного узбережжя, де відбувалось ретельне і систематичне вивчення латинської мови. Переселенці з Франції та Німеччини заснували власні приватні школи, де їхні діти вивчали французьку і німецьку мови. У 1779 році німецьку мову було введено до навчального плану коледжу Вільяма і Мері.

Нові припливи іммігрантів до Сполучених Штатів відбулися у 1830 та 1848 роках, спричинені революцією в Німеччині та в інших частинах Європи. З огляду на це в 50-х роках XIX століття у багатьох великих містах школи запровадили викладання німецької мови, проте латинська та грецька мови зберегли своє домінуюче значення. Поряд з цим англійська мова почала набувати статусу загальнодержавної, хоча й залишилась іноземною для

частини населення.

У другій половині XIX століття зросла цікавість американського населення до вивчення французької мови, оскільки лідери боротьби за незалежність від Англії були франкофілами. Навчання французької мови здійснювалось у приватних школах. Війна за незалежність піднесла французьку мову до статусу найпопулярнішої іноземної мови у приватних школах, розташованих вздовж Атлантичного узбережжя, окрім Флориди. Проте престиж цієї мови впав після розгрому Франції Німеччиною у 1870-1871 роках.

У 1883 році у Сполучених Штатах було засновано Асоціацію сучасних мов Америки, але це мало незначний вплив на розвиток навчання іноземних мов у навчальних закладах у першому десятиріччі XX століття.

У XIX столітті найбільш вживаною мовою на сході залишилась французька мова, у Пенсільванії та на середньому заході – німецька, у Флориді, на південному заході і на заході – іспанська, що зумовлено близьким розташуванням Куби та Мексики. Дві війни у XIX столітті (війна з Мексикою (1848), іспансько-американська війна (1898) спричинили зростання інтересу до культури Іспанії та вивчення мови цієї країни.

На початку XX століття у середніх школах США навчальні плани укладались за зразком британських, французьких та німецьких навчальних закладів і зазвичай містили одну з класичних мов.

Кінець XIX – початок XX століття характеризується поселенням італійських іммігрантів у найважливіших американських містах уздовж узбережжя Атлантичного та Тихого океанів, у північних і центральних штатах. Проте італійська мова не стала провідною іноземною мовою, яка б вивчалася у навчальних закладах, тому що кількість культурних людей, які були б зацікавлені у навчанні італійської мови, у місцевих спільнотах була незначною. Найбільша зацікавленість до вивчення італійської мови була виявлена у 30-х роках, але вона почала спадати після виступу Італії союзницею Німеччини у війні.

Аналіз теоретико-методичних джерел засвідчує, що з 1900 по 1917 роки вивчення іноземних мов у США обмежувалося німецькою і французькою, частково італійською та іспанською мовами. Така ситуація залишалася до Другої світової війни, після якої розпочалося навчання китайської, японської, португальської та російської мов на рівні спеціальних програм.

Вступ Сполучених Штатів до війни проти Німеччини у 1917 році спричинив оголошення викладання німецької мови поза законом законодавствами 22 штатів. Після Першої світової війни відновити вивчення цієї мови було нелегким завданням, яке ускладнилось Другою світовою війною.

На початку 50-х років XX століття у доповіді ЮНЕСКО вимагалось забезпечити дітей різних країн світу освітою рідною мовою, що посилило увагу до навчання етнічних та расових меншин у США. Так, у 1974 році Верховний суд Сполучених Штатів зазначив, що діти китайських іммігрантів

не отримують достатнього рівня освіти, що спричинено мовним бар'єром. Це стало причиною упровадження в країні двомовного навчання.

Теоретичні аспекти американської двомовної освіти було обґрунтовано наприкінці 60-70-х роках. Закон про двомовну освіту був прийнятий у 1968 році. У той час відбувалось відродження теорії культурного плюралізму, яка була запропонована школою Г. Каллена у 1920 році. За цим вченням двомовна освіта виступала одним з елементів культурної революції і її метою було створення двомовної чи багатомовної нації. Теорія двомовної освіти базується на таких принципах: іноземна мова засвоюється краще тоді, коли учні володіють рідною мовою; навчання іноземної мови повинно відбуватись як мінімум шість років у школі; навчальні предмети мають викладатись рідною мовою протягом кількох років, а англійська мова повинна вводиться поступово.

Необхідність функціонування двомовної освіти у США, що виступає одним з аспектів полікультурної освіти, підтверджується наступними фактами. За даними Бюро перепису, в США проживає більше 30 млн. афроамериканців, 4 млн. азіоамериканців, 2 млн. індіців і 20 млн. латиноамериканців [3, 105]. У зв'язку з неперервним потоком іммігрантів, особливо з країн Латинської Америки, в ряді штатів (Техас, Каліфорнія, Флорида тощо) для більш як половини населення англійська мова не є рідною. В цілому в державі у повсякденному житті використовується більш як 300 різноманітних мов (із них 200 – мови корінних жителів, індіців).

У Сполучених Штатах функціонує Дослідницький центр полікультурної освіти при Університеті штату Колорадо (м. Боулдер), який основну увагу зосереджує на білінгвальному навчанні, вирішенні проблем учнів – дітей емігрантів, підготовці вчителів до роботи з ними. Очолює Центр відомий спеціаліст у галузі білінгвального навчання Л. Бака [1, 91].

На сучасному етапі білінгвічна або бікультурна освіта передбачає використання двох мов у певні моменти навчання і базується на положенні, що мова й культура, якою володіє учень, – велика цінність. Найпоширенішою моделлю такої освіти у США виступає перехідна, яка полягає у тому, що у процесі вивчення англійської мови учні одержують завдання рідною мовою, яка використовується лише до певного моменту і розглядається як допоміжний засіб реалізації навчальних програм.

Наступний підхід пропонує впровадження підтримуючої моделі двомовної освіти, яка не обмежує часу для переходу на мономовне навчання. Теоретично її можна використовувати протягом усього періоду навчання, оскільки основною метою є навчання дітей вільно спілкуватися двома мовами.

Крім вище означених програм, що розраховані на учнів, які спілкуються англійською мовою, існує двостороння двомовна освіта – програмна модель «для расової інтеграції школярів, для яких рідною є англійська мова, з тими, для кого вона друга мова» [2, 124]. Мета цього підходу – розвиток білінгвізму в учнів, тому всі матеріали вивчаються рідною мовою.

Занурююча двомовна освіта полягає у зануренні в другу мову на кілька років, а пізніше завдання пропонуються рідною мовою. На п'ятому-шостому році навчання учні можуть отримувати однаково кількість завдань обома мовами.

Такі прихильники прямого методу навчання як М. Берліц, Ф. Гуен та М. Суїт вважали, що кожна мова відбиває різні світосприйняття народу. Тому вони радили насичувати навчальний процес матеріалами, які містять інформацію про життя й культуру того чи іншого народу і сприяє полікультурній освіті підростаючого покоління.

Ідея про зв'язок вивчення мови з культурою народу знайшла відображення у працях Ш. Швейцера, Е. Сімоне, які запропонували конкретну схему навчання, що містить основні відомості про звичаї й особливості носіїв мови, яка вивчається. Ф. Аронштейн та Е. Отто стверджували існування культурознавчого аспекту в основі навчання мови, яка є відбитком духу народу, засобом пізнання його культури і мислення. У процесі оволодіння мовою людина набуває додаткових екстралінгвістичних знань щодо вживання мовних засобів.

О.І. Литвинов виділяє наступні спільні завдання двомовної освіти:

- побудова суспільства, компетентного з мовного погляду;
- ліквідація перешкод на шляху до цілковитого опанування англійської;
- досягнення полікультурної писемності вчителів;
- розширення зони вживання двомовних програм із залученням до них учнів з різним рівнем володіння англійською мовою;
- підкреслення політичних та економічних переваг полімовної освіти [2, 125].

Звичайно, двомовна освіта має багато вагомих переваг над іншими програмами. Перш за все, вона має можливість опосередковано здійснювати вплив на мотивацію учнів навчатися, по-друге, пропагує та розвиває білінгвізм, по-третє, сприяє підвищенню статусу етнічних меншин і збереженню й розвитку вмираючих мов.

Таким чином, двомовна освіта виступає як невід'ємна і важлива складова частина полікультурної освіти. Існує прямий зв'язок між двомовною освітою і рівноправністю. Часто її вважають освітою тільки в сфері мови, але вона зачіпає й інші сторони життя, наприклад, громадянські права, адже без двомовної освіти мільйони дітей були б приречені на здобуття освіти для невідстаючих і майбутньому були б обмежені у виборі професії. Закон про рівні можливості в освіті 1974 р. захистив мовні права учнів у США, для яких англійська мова є не рідною [2, 126-126].

Незважаючи на позитивні сторони двомовної освіти, не можна не виділити кілька недоліків її функціонування. Двомовні програми можуть стати причиною скрути й навантаження двомовних вчителів, іноді вони розглядаються як нестабільні і такі, що знижують престиж школи. Також важко забезпечити кожну маленьку етнічну групу (а в одній школі їх може бути 6-8) необхідною кількістю підручників та вчителями. Двомовні

програми за неправильного застосування можуть призвести до сепаратизму, якщо робитимуть надто великий акцент на національних відмінностях.

Отже, вплив ідей полікультурної освіти у цілому і двомовного навчання як необхідної її умови на систему американської освіти очевидний. Американські спеціалісти в галузі полікультурної освіти достатньо об'єктивно оцінюють як досягнуті результати, так і недоліки, усвідомлюють проблеми, поставлені перед ними, і готові їх вирішувати. Адже полікультурна освіта – порівняно нова концепція, яка буде трансформуватись, рухаючись назустріч вимогам суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаганова О.К. Поликультурное образование в США: теоретические основы и содержание // Педагогика. – 2005. – № 1. – С. 86-95.
2. Литвинов О.І. Двомовний аспект полікультурної освіти у школах США // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 119-127.
3. Малькова З.А. Тринадцять лет спустя: американская школа-96 // Педагогика. – 1996. – № 5. – С. 102-110.